

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Sifre Kodesh

‘im targumim u-ve’urim mi-meḥabrim shonim

Sifre Tere ‘Aśar - ‘im Perush Rashi ve-targum Ashkenazi u-ve’ur

Landau, Moses I. Landau, Moses I.

Prag, 595 [1834 oder 1835]

לאוי רפס

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9129

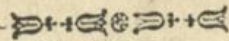
ספר יואל

מתורגם ומבואר

מאת

משה בן כ"ה אורי פייבש ארנסוואלד וצ"ל

מיושבי דעסוויא.

ונוסף לו

פירוש רש"י ז"ל.

ולמלות לועזיות אשר בו

נספחה לסוף שנים עשר הנביאים

העתקה ובאור

מאת המדפיס משה הלוי לנדא.

שנת ת"ק צ"ה לפ"ק.

J O E L.

פראג

דרוק אונד פערלאג דעס משה הלוי לנדא.

1850

1850

1850

1850

1850

1850

1850

1850

1850

1850

1850

1850

1850

1850

א (א) דעם עוויגען וואָרט, וועלכעס דעם יואל פתוא'ים זאָהן וואָרט. (ב) פֿערנעהמעט דיעס איהר גריווע! מערקט אויף, איהר זעממטליכען בע- וואָהנער! געשאַה דיעס וואָהל צו אייערער צייט? איזט'ס יע אין אייערער אַהנען צייט גע- וועזען? (ג) דאַראַב מאַכט עס אייערן קינדערן קינד, פֿאַן דיעזען מאַג דיא נאַכ־ריכט אויף דיא ענקעל, פֿאַן ענקעלן דער

א (א) דְבַר־יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־ יוֹאֵל בֶּן־פְּתוּאֵל: (ב) שְׁמַעוּ־ זֹאת הַזְּקֵנִים וְהָאֲזִינוּ כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַחַיְתָּה זֹאת בְּיָמֵיכֶם וְאַם בְּיָמֵי אֲבֹתֵיכֶם: (ג) עֲלֶיָה לְבָנֵיכֶם סִפְרוּ וּבְנֵיכֶם לְבַנְיָהֶם וּבְנֵיָהֶם לְדֹר אַחֵר: (ד) יֵתֵר הַגֹּזֵם אֶכְּלֵה הָאָרֶץ

ר ש י

א (א) אַל יואל בן פתואל. בן שמואל הנביא שפחה לאל בתפלתו. יש אומרים שנושא זו נאמרה באותן שבע שנים שאמר אלישע (מלכים ב' ח') כי קרא ה' לרעב וגומר ובימי יהורם בן אחזב היו. ובהלכות גדולות נמצא יואל נחום וחזקוק היו בימי מנשה: (ב) ההיתה זאת. האמורה למטה: (ד) יתר הגזם וגו'. גזם ארבה ילק חסיל מיני גוזאי

ב א ו ר

א (א) יואל בן פתואל, לדעת קצת הי' הנביא הזה בימי יהורם בן אחזב, כי מלאנו שאמר אלישע ג"כ כי קרא ה' לרעב. ובס"ע יואל נחום חזקוק בימי מנשה נחזקו. ועל דהש חז"ל בן פתואל בן שמואל הנביא שפחה לאל בתפלתו, עיין הקדמה. והנה נבואת יואל אחת היא בכללה, מתחלת בנרס ומסיימת בנחמה. אחרי הריקו כוס היגונות, להגיד חרבן המדינה ושממותה ע"י הארבה, ישא כוס ישועות מהול בשמים נחומים. והיא נפרדת בפרטיותיה לג' מחלקות. בפרשה הא' יספר מקרה רע אשר יקרה לארץ בעלות הארבה עליה כאויב ור, המסבב חרבן כללי, עד כי נכרת כל אוכל והאדמה תשאר שמה, אכרים ובורמים יהלילו, כהני עליון ירימו קול ענות, עדרי לאן ובקר ינהו נהי מאין מדעה. — אחרי כלות הכיור הנורא הזה בכלל, להחריד נפש השומע, עוד ישוב (בפרשה ב') להרגיז יושבי הארץ בקול תרועת מלחמה ולזייר בפרט אחרי הארבה העכוס וסגולותיו הנוראות, ידמהו לחיל עלום ונורא הנופל נכח וגבורה על הארץ לשחמה ולערות עד היסוד בה, ינסה להמציא דמיונות נפלאות ולהעריך עולם יוס באו, עד כי ראה כי הוא נורא מאד מלמלאו לו ערך ודמיון בשבע, ולכן סיים וקרא בהתפעלויות נפשו: ומי יכילנו! — עד פה החלק הראשון. בחלק הב' (מן פסוק י"ב עד תום פרשה ג') יתחיל לעורר יושבי הארץ כלם למקטנס ועד גדולם לחשיבה נכונה בלב נשבר ונדכה, פן ישוב ה' ונחס על הרעה, ומעתה קול נחמה נשמע מפי עליון, האויב ינוכ, הנגרות ימלאו בר, ותירוש היקבים יפרונו, ורוח ה' לבשה את כל בשר מן זקני העם ושרידיו עד צנור השפחה, כלם ידעו את ה' וגדולתו. — הרעיון הנשגב הזה ילבב בנפש הנביא לסדר בחלק הג' (מן תחלת פרשה ד' עד תום הפרק) את התשועה הגדולה אשר יעשה ה' לעמו באחרית הימים, עת וקם ישוב לכריז ושוב שכינתו לעיון: (ב) הזקנים, כי המה ראוי יותר במה שעבר בימיהם: ההיה, ה"א השאלה. ואח, האמורה למטה (רש"י): (ג) עליה, על התהות המקרה ההיא תוכלו לספר מאב לבן עד הדור האחרון: (ד) יתר, הם המה הדברים שיספרי לדור האחרון: גום, אמר יפת שהוא כמו גז, ע"ש שגוזו התבואה, והמ"ס כמו במלות חס ריקס ג"כ, ויתכן שנקרא בן בעבור הרבוי שנמין הזה מלשון גוזמא בדח"ל. והנה שם ארבה לדעתי הוא שם סוגי כללי, בהוראת המלה, שהרבה מינים נכללים בו, והוא ג"כ שם פרטי

הַאֲרָבָה וַיִּתֵּר הָאֲרָבָה אֶכְלֵה הַיֵּלֶק
 וַיִּתֵּר הַיֵּלֶק אֶכְלֵה הַחֲסִיל:
 (ה) הַקִּיצוּ שְׂכוּרִים וּבְכוּ וְהִילִילוּ
 כָּל־שְׁתֵּי יַיִן עַל־עֵסִים כִּי נִכְרַת
 מִפִּיכֶם: (ו) כִּי־גוֹי עָלָה עַל־אֲרֶצִי
 עָצוּם וְאִין מִסְפָּר שְׁנָיו שְׁנֵי אֲרִיִּה
 וּמִתְלַעֲזוֹת לְבִיא לּוֹ: (ז) שֶׁם גִּפְנֵי
 לְשֵׁמָה וּתְאֲנִתִי לְקֶצֶף הַשֶּׁף
 חֲשֵׁפָה וְהַשְׁלִיךְ הַלְבִּינוּ שְׁרִיגֶיהָ:
 (ח) אֵלַי כִּבְתוּלָה הַגֵּרֶת־שֶׁק עַל־

דער היישרעקקע אויפגעריי-
 בען; וואס דיעזע נאך פער-
 שאנט, פערצעהרט דער
 ערדקרעכס, דען איבער-
 רעסט פערדארב דיא גריל-
 לע. — (ה) ערוואַכט איהר
 טרונקענען! ערוואַכט צור לוי-
 טען קלאגע! איהר וויינבע-
 צעכטען! יאמערט אים דען
 דעכענאָכט, דען ער איזט
 פֿיר אייערן מונד דאָהין.
 (ו) דען אַך, איין פֿאַלק איבער-
 שוועמט מיין לאַנד, מעכטיג
 אונד צאָהללאָז; מיט לעווענ-
 צאהן, מיט לעאַפּאַרדען = גע-
 כים פֿערזעהען. (ז) אין דיר-
 רען בוים פֿערוואַנדעלט עס

דען וויינשטאַק, דען פֿייגענבוים אין קאַהלען שטאַם; ענטבלאַטטערט שטעהט ער
 דא, מיט פֿאַלבען אַסען. — (ח) אַ, קלאגע איינעם מערדען גלייך, דאָ ווינען יוגענד-
 פֿריינד

ר ש י

הס ונתנח עליהם שיבזו יבזו בזותן הימים וכלו כל פרי העץ וירק השדה: (ה) עשים.
 יין הטוב: (ו) גוי עלה על ארצו. הנוכחי הזה כינהו כלבא גוים: ומתלעות. הן השנים
 הגסין שלועס בהן: (ז) לקצפה. לשם נפש: חסוף חשה והשליך. קלוף קליפת העץ והשליט
 עד הלבינו זמורות הגפן: (ח) אלי. קינה מתרגמין אליא:

ב א ו ר

פרטי למין מיוחד שנסוג. לכן הארבה שצמח מזרע הוא שם סוגי, והעד ויתן לחסיל יכולים
 (תהלים ע"ד מ"ו) וילק ואין מספר (שם ק"ה ל"ד) והזכור פה ובפ' שמיני הוא שם מיני, ובפ' א
 ג"כ הוא באופן הזה, שם (היישרעקקע) הוא שם כולל למינים שונים, עד שנס המינים
 (גרינזע, ערדקרעכס) כלולים ג"כ תחת הסוג, ובכל זאת שם זה (עם התלות בנוי מיוחד ע"ש
 סגוליות מיוחדות) נופל ג"כ על מינים פרטים, כמו (זעבעל = טאָרד = לוג היישרעקקע) כנודע
 לקורא בספרי הטבע, ועי' יונן תרגומי: ילק, על שהוא לוקק ולומך בעשב. החסיל על
 שהוא כורת את הנל מן יחסלו הארבה (מרד"ק): (ה) הקיצו, פועל עומד, ולא ימלא זה
 הטגס יולא (ראב"ע) עיין מה שכתב הרד"ק במכללו (ד' כ"ד) על שורש הזה: עסים, היין
 נקרא עסים וכן כל משקה היוכל ע"י כתיחה מן ועסותם רשעים (מלחגי ג' כ"א) (מרד"ק).
 ומזה הטעם עיסה בדחז"ל ע"ש הבעיטה. (עיין מנחות ע"ו ופסמי' ל"ו ברש"י): (ו) כי גוי,
 כל קבוצ מין חי יקרא גוי, (עד"מ ודמיון), וכן הנמלים עם לא עז (מרד"ק): ומהלעוה, הם
 השנים הגסות הקדומות (פֿאַרדערלעהנע) ותקראנה ג"כ מלתעות (תהלים כ"ח): (ז) לקצפה,
 י"ת למפתח נפש, וי"מ לְקִיפָה (רד"ק) כמו שאמר חסוף חשב' (כן מלך) וכן תרגמתי. ואולי
 נקראת הקליפה קצפה, על שהעץ נקלף מרוב היושב הבח מגודל הכתיחה שבו (עיין באור הושע
 ס' יו"ד, ז'): חשפה והשליך, הסיר קליפתה והשליך אותה לארץ. ותרגומי לפי הכונה:
 הלבינו, עומד, וכן בשלג ילבינו, והטעם אחר שימוץ הלחות נשארו השריגים יבשים ולבנים
 (מרד"ק): (ח) אלי, יפת אמר הא' לק' תחת הה' א' כמו הללו, וי"מ הא' לק' תחת היו"ד כמו
 יללה, וקלת פתרו מלשון ארמית, כי תרגום ויקוץ ואלא, ולדעת כולם הוא לשן קנה וכן
 תרגמתי. ואפשר הוא ממלת אולי. כמו ממלת פן יעשה העברי אפונה, כן יעשה ממלת

בַּעַל נְעוּרֵיהָ: (ט) הַכֶּרֶת מִנְחָה וְנִסְךְ מִבֵּית יְהוָה אָבְלוּ הַכֹּהֲנִים מִשְׂרֵתֵי יְהוָה: (י) שָׂדֶד שָׂדֶה אֲבֵלָה אֲדָמָה כִּי שָׂדֶד דָּגָן הוֹבִישׁ תִּירוֹשׁ אֲמַלֵּל יִצְהָר: (יא) הַבִּישׁוּ אֲכָרִים הִלְלִילוּ כְרָמִים עַל-חַטָּה וְעַל-שְׁעוֹרָה כִּי אָבָד קִצִּיר שָׂדֶה: (יב) הַגִּסָּן הוֹבִישָׁה וְהִתְאַנְּה אֲמַלְלָה רִמּוֹן גַּם-תָּמָר וְתַפּוֹחַ כָּל-עֵצֵי הַשָּׂדֶה יִבְשׁוּ כִּי-הִבִּישׁ שִׁשּׁוֹן מִן-בְּנֵי אָדָם: (יג) הִגְרוּ וְסִפְדוּ הַכֹּהֲנִים הִלְלִילוּ מִשְׂרֵתֵי

פְּרִינָה, אין טרויער געהיללט, בעוויינט. (ט) דאָהין איזט טראַנק-אונד שפּיזעאַפּפּער, אויס דעם עוויגען טעמפעל! עס טרויערן דיא פריעסטער, דיאדיענער גאַטטעס. (י) פֿער-אַדעט ליעגט דאָ פֿעלד, דיא פֿלור אין טרויער פֿערזענקט. שאַן איזט דאָ קאַרנגעוואַכט פֿערדאַרט, דער מאַסט פֿער-זיעגט, דאָ אַל פֿערטראַקנעט. (יא) דער לאַנדמאַן היללע זיך אין שמאַך, דער ווינצער יאַם-מערע! דען וואַיצען, גערסטע, אונד יעדעס פֿעלדגעוועכט, אַך, אַללעס איזט פֿערניכטעט! (יב) פֿערבליהעט שטעהעט דער וויינשטאַק דאָ, דער פֿיי-גענבוים איזט אַבגעשטאַרבּען;

גראַנאַט אונד פֿאַלם אונד אַפּפּעלבוים זאַמט אַללען ביימען אויף דעם פֿעלדע זינד פֿערשמאַכטעט: אַך יעדע וואַנע איזט ענטשוואַונדען, אונטער מענשענקינדערן. — (יג) איהר פריעסטער! היללעט אייך אין טרויערגעוואַנד, לויט קלאַגט איהר דיענער דעם

ר ש י

(ט) הכרת - כמו נכרת ה"א הנקודה בחטף קמץ עומדת במקום נו"ן כמו וחיית השדה השלמה לך (חיוב ה'): (יא) הובישו- הכלמו: אכרים. מנהיגי האחריות: על חטה ועל שעורה. מיסב על אכרים. ועל הכורמים אמר: (יב) הגסן הובישה והתאנה שללה. נכרתה פסק פריה: הכישה כמו

ב א ו ר

אולי האורה ג"כ על הספק, פעל אלי (פֿערלזווייפּען), וכנוי הנקיבה על שהוא מדבר נגד המדינה. כבהולה, מיללת בחגורת שק על אכדון בעל נעוריה: חגורת שק נשתמשו בפעל זה בפעל ונפעל, כמו לובש ולבוש חוגר וחגור (רד"ק): הברח, בנין הפעל, כי השם הוא המכרית ע"י הארבה הכורת: (י) שדר שדה וגו'. כי שדר דגן, לדעתי שדר ראשון מטעם שלל, כמו גליל שדר ער (ישעי' ט"ו א'), ושדר בני הוא מטעם ושוד מלכים תינקו, לשון ליחות. והטעם נפסק הלכות מהדגן, כידוע מהוראת הבנין הנכד לפעמים על הפך הפעולה. ומה נעמה צוה מלכת המזרח בפעלים המשתתפים שדר שדה כי שדר דגן: הוביש תירוש, שרשו יבש והוא פועל עומד. אמללל, עיין באור הושע (ד' ג'): (יא) הבישו, אינו מוכרע מכינוי שרשו יבש, כי גם משורש בוש נמלח הקל בלירי כננמי פ"א יו"ד, כמו ואלדע כי לא אנוש (ישעי' ל"ז) א"כ גם בהפעיל יתכן שהוא מענין בוש וכלימה, וכן תרגמתי. או יתכן שרש בוש ויבש אחד הוא בענין כמו יען ועונו לכם ענה: על חטה, נגד האכרים: (יב) הגסן הובישה. נגד הכורמים: כי הבישו ששון, הפרי המשמח לנב אנוש נפסק בטל:

מִזְבַּח בָּאוּ לִינוּ בְשָׁקִים מִשְׁרָתִי
 אֱלֹהֵי כִי נִמְנַע מִבֵּית אֱלֹהֵיכֶם
 מִנְחָה וְנִסְכֵּי: (יד) קִדְשׁוֹ צוֹם קִרְאוּ
 עֲצֵרָה אִסְפוּ זִקְנִים כָּל יוֹשְׁבֵי
 הָאָרֶץ בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְזַעֲקוּ
 אֶל־יְהוָה: (טו) אֲהֵה לַיּוֹם כִּי קָרוֹב
 יוֹם יְהוָה וְכֶשֶׁד מִשְׁדֵּי יָבוֹא:
 (טז) הֲלֹא נִגַד עֵינֵינוּ אֶכְל נִכְרַת
 מִבֵּית אֱלֹהֵינוּ שְׂמָחָה וְגִיל:
 (יז) עֲבָשׁוּ פִרְדּוֹת תַּחַת מְגַרְפְּתֵיהֶם
 נִשְׁמוּ אֲצֵרוֹת נִהְרְסוּ מִמְּגֵרוֹת
 כִּי הִבִּישׁ דָּגָן: (יח) מֵה־נִּאֲנָה

דעם אלמארים! געהעט, לא-
 גערט אייך אויף זאקקע, איהר
 מיינעס גאטטעס ריענער! דען
 אייערעם גאטטעס טעמפעל
 מאנגעלטס נון אן טראנק-אינד
 שפייזע אפפער! (יד) שטעללט
 פאסטטאגע אן, ענטהאלטונג
 רופט אים, לאסט גרייזע זיך
 פערזאממעלן, נעכסט דען
 זאממטליכען בעוואהנערן; אין
 אייערעם גאטטעס טעמפעל
 בעטעט לויט צום עוויגען. —
 (טו) אה וועלך איין טאג! וויא
 גרויזאם נאהט ער זיך, דער
 טאג דעם עוויגען! ברייט וויא
 פעהרע ערונג, פאם אללאמאכ-
 טיגען לאז. (טז) פערניכטעט
 איזט דער פארראטה, פאר
 אונזערן אויגען, ענטוויכען

פריידע אונד וואנגע, אויס אונזערס גאטטעס טעמפעל. (יז) פערוועונג דינסטעט אויס
 דען לערען טאנגען, אן דען שפונדען; פערדעט זינד דיא פארראטהסקאמערן, דיא
 שפייכער גאנץ צערשטארט, דאז געטראידע פערדאררט! (יח) וויא זיפצט דאן טהערע,

וויא

ר ש י

כמו יבש: (יד) קדשו לוס. הזמינו לוס: עלרה. אכיפה: (טו) אהה. לשון גניחה ויללה:
 וכשד. וכבזית שודדים: יבוא. מאת המקום: (טז) נגד עינינו. אנו רואים: (יז) עבשו. העלו
 חלודה ועיפוש בלע"ז מו"ישר: פרוות תרגום יונתן גרבי חמר: מגרפתיהם. תרגום יונתן
 מגופתהן מגופת כסוי החניות: נשמו אלירות. של יין ושל שמן: ממגרות. מגורות של סטין:

ב א ו ר

(יג) ליגו בשקים, כלומר תמיד תהיו חגורים בשקים, כי שורש לון אס אינו מחובר עם מלת לילה
 אין ענינו לינת לילה, כ"א התמדה. (יד) קדשו צום, עתה כי נמנע מעמכם כל זבח ואין זבחה
 להתרלות פני ה', לכן הכינו צום וקראו עלרה בכל גבולי ישראל, להנזיר ממאכל ומזחה, ומכל
 שמחה, גם כל יושבי הארץ יאספו בית ה' להתחנן על נפשם: (טו) אחה ליום, המיועד הזה.
 וכשוד משדי, לשון נופל על לשון, וענינו כבזית השידד אשר פתאום יבא, כן היום הזה
 יבא בפתע פתאום משדי: (טז) הלא נגד עינינו וגו', יבאר עוד מקרה הפתאומי,
 שהתבואה רמבשלת והיא כזר נגד עינינו, ומי יאמין כי עוד יבא כליון, יבא הארבה ויכרות
 האוכל: (יז) עבשו, העלו חלודה ועיפוש בלע"ז מו"יש"ר (ל"ל מאזיר, טישוען בל"א): פרוות,
 גרגירי זרע הנסורים בארץ יתעפשו ולא ינמאו: החת מגרפותיהם, המה נושי עפר, כמו באן
 או באגרוף לדעת קלת; אמנם לדעת רש"י ויונתן באור פרוות גרבי חמר, באור מגרפותיהם,
 מגופתיהן מגופת כסוי החניות וכן תרגמתי: נשמו אוצרות, אלירות התבואה נשמו, כי אין
 דבר להכניס בהם (רד"ק): ממגרות, גם המה בתי תבואה, כמו העוד הורע במגורה
 (חגי ב' כ') מענין גור יגור לשון אכיפה והמ"ס נוספת כמו ויש ממזר (זכרי' ט' ו'): (יח) מז

נאנחה

בְּהִמָּוֶה נִבְכּוּ עֲדָרֵי בָקָר כִּי אֵין
 מִרְעָה לָהֶם גַּם-עֲדָרֵי הַצֹּאן
 נֶאֱשָׁמוּ: (יט) אֵלֶיךָ יְהוָה אֶקְרָא
 כִּי-יֵאָשׁ אֶכְלֶה נְאֻזֹת מִדְּבַר
 וְלִהְבֶּה לְהַטֶּה כָּל-עֲצֵי הַשָּׂדֶה:
 (כ) גַּם-בְּהִמָּוֹת שָׂדֶה תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ
 כִּי יִבְשׁוּ אֲפִיקֵי מַיִם וְאֵשׁ אֶכְרֶה
 נְאֻזֹת הַמִּדְבָּר:

וויא איררט דיא רינדערהעער =
 דע אומהער! דען קינע וויידע
 איזט צו פינדען; פֿערשמאכ =
 טען מים נון שאאפ = אונד ציע =
 גענהעערדע. (יט) צודיר, א
 עוויגער, ערהעכט זיך מיינע
 שטיממע: זעהע, וויא דיא
 פֿלאממע דיא פֿלור אומלא =
 דערט, דיא גלוטה דעם פֿעל =
 דעם ביימע ענטצינדעט. (כ) אך
 שמאכטענד בליקט דאז פֿיעה
 עמפאר; דען יעדע קוועללע
 איזט פֿערוזגט, דיא פֿלור
 פֿאם פֿייער פֿערצעהרט. —

ב (א) תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן וְהִרְיֵעוּ
 בְּהַר קְדָשֵׁי יִרְגָזוּ כָּל יֹשְׁבֵי
 הָאָרֶץ כִּי-בָא יוֹם-יְהוָה כִּי קָרוֹב:
 (ג) יוֹם תִּשָּׂא וְאֶפְלָה יוֹם עָנָן

ב (א) אין ציון לאסט דיא פֿאך =
 זיינע ערשאללען, טראמ =
 פעטען = רוף אויף מיינעם היי =
 ליגען בערגע; דאס זיא ער =
 ציטטערן דיא דאז לאנד בע =
 וערפל
 וויא הענען אללע, דער טאג דעם עוויגען נאהט העראן, איזט ניכט מעהר פֿערן. (ג) איין
 טאג דעם גרויזענס אונד דער דונקעלהייט, איין טאג דעם נעבליכטען געוואלקס; וויא
 מאר

ר ש י

(יח) נבכו. נתערכבו ונסגרו ותעו ציערים ובמדברות: נאשמו. נתקלקלו באשמתן: (יט) נאזות
 מדבר. לשון נוה: (כ) תערוג. תלעק כאשר פתר דונש ערג לאילים נהם לשחלים וגעה לעגלים
 ונהל לסוסים ולפלוף לעופות ונח לכלבים:
 ב (א) תקעו שופר. להשמיעם שישובו בתשובה בטרם תנאותם הרעה הזאת. יום ה'. מה
 שאמרנו

ב א ו ר

נאנחה בהמה וגו', ע"ד כלל ואח"כ פרט: נבכו, נבוכים הם בארץ לבקש מרעה להם, ואין:
 נאשמו, ענין שממה, וכן תאשם שומרון: (יט) אליך ה' אקרא, עתה יעמיד הנוביא לעין העם
 הלה היותר גדולה, כי אין לך דבר עומד בפני הלא. וידוע מסגולת הארץ המזרח כי הרוח
 המביא את הארבה, הוא מזיק מאד, בו יחרב ויבש כל מקור, כאלו אש אכלה סניב. לכן קרא
 הנוביא, עתה כל אשה ותאסף מלהתפלל: נאזות מדבר, אהלי רועים יקראו נאזות, והוא
 בחלוק וי"ו באל"ף מן נוה (רד"ק): (כ) תערוג, יפה כתב החכם ר' יואל בר"ל כ"ע (תהלים מ"ג)
 שרש ערג מורה בלשון ישמעאל על התאווה והתשוקה לדבר מה, לא כדברי המפרשי' שהוא לשון
 פֿעקה, וכן תרגמתי: אפיקי מים, תולאות מים, שרש פיק, ובדחו"ל פוק חזי מה עמא דבר:
 ב (א) תקעו, אחרי הפסיק הנוביא בפרשה קדומה בספור השממון היותר גדול. והרגיע
 מעט את רוחו יוסיף לעורר את לב שומעיו בספוריו הנוראות מתארי הארבה, והבונה
 בלה לעורר' לתשובה. ואמר כי יתקעו בשופר במנהג, עת בא לר ואויב על הארץ להשמיע
 ליושביה כי יקבלו יחד לעמוד על נפשם: יום ה', יום המיועד מאת ה', או יום אדיר
 ונורא כדרך הלשון לתאר דבר חזק בשם אל: (ב) יום חשך, ע"ש הלה המתוארת בחשך, או

סארגענדאממערונג גרויעט
 אויף דען בערגען. איין מאַכֶּה
 טיג פֿאַלק, זאָנדער צאָהל,
 דעסגלייכען נייע ערשיען, נאָך
 יע זיין ווירד בזאין דער גאַנצֶה
 וועלט צייט. (ג) פֿאַראַן ציעהט
 פֿלאַממע, דיא דאָ צעהרט,
 גלוטה לאָדערט הינטר איהם;
 דאָ לאַנד דאָ פֿאַר איהם אייִ
 נעם ערן גליך, לעסטעס אַלס
 וויסטענייא צוריק: אַך ניכטס
 ענטקאָממט זיינער וואַיטה!
 (ד) זיין אַנבליק גלייכט דער
 ראָססע בליק, זיין רענגען דעם
 דער רייטערייא; (ה) זיין טראַגֶּ
 בען

וְעַרְפָּל כְּשַׁחַר פֶּרֶשׁ עַל-הַהָרִים
 עִם רֵב וְעִצּוֹם כְּמָהוּ לֹא נָהִיָּה
 מִן-הָעוֹלָם וְאַחֲרָיו לֹא יוֹסֵף עַד-
 שְׁנֵי דוֹר וָדוֹר: (ג) לְפָנָיו אֲכָלָה
 אֵשׁ וְאַחֲרָיו תִּלְהֹט לַהֲבָה כְּגֵן
 עֵדֵן הָאָרֶץ לְפָנָיו וְאַחֲרָיו מִדְּבַר
 שְׁמָמָה וְגַם-פְּלִיטָה רַא-הִיתָה לָּו:
 (ד) כְּמִרְאָה סוֹסִים מִרְאֶהוּ
 וּכְפֶרְשִׁים בֵּן יְרוּצוֹן: (ה) בְּקוֹל

מרכבו

ר ש י

שאמרנו למעלה: (ב) כשחר פרש על ההרים. הארצה והגום נפרשים על ההרים כשחר
 הנפרש בכל העולם: כמהו לא נהיה מן העולם. לבוא כל המינים הללו זה אחר זה אבל מין
 ארצה לבדו לא היו כמו אותי של מזרים שנאמר ואחריו לא יהיה כן (שמות י'): (ג) לפניו
 אכלה אש משחיתים את הכל כאלו אש אונלת לפנייהם ולהנה מלהטת אחריהם: כגן עדן.
 היתה הארץ לפני נאו ואחר שילך הניח את הארץ כמדבר שממה: (ד) כמראה סוסים מראהו
 במרוכתם

ב א ו ר

חשך ממש מרוב הארצה (מרד"ק): כשחר פרש וגו', שער המקרא לדעת רש"י כשחר פרוש
 בכל העולם, כן הארצה פרוש על ההרים. ולדעת הר"ק כשחר פרוש על ההרים (כרגע),
 כן הארצה פרוש על הארץ כרגע, הנה לדעת שניהם חסר מלת הארצה. ולדעתי יתכן לומר
 כי הענין כך, בעבור שאמר יום חשך ואפלה וגו', אמר כי מהות היום הזה כמו שחר פרוש
 על ההרים, והוא נשף נקר קודם עלות השמש שעודנו באיכות הקדרות. עם רב ועצים,
 מבאר והולך ע"י מה היום חשך, ואמר ע"י עם רב ועצים המחשיך הארץ. כמהו לא נהיה,
 כ' הרד"ק (ד' כ"ה ע"ב) הנה נהיה כמו היה, אלא שנהיה נראה בו הפועל. כוונתו שנמלת
 היה הדבור על המליאות גרידא (דאז זיין איינער זאָכע) מבלי התיחסות הדבר המהוה אותו;
 ובמלת נהיה הכוונה על היות דבר (דאז ווערדען איינער זאָכע) ע"י פועל המביאו אל גדר
 המליאות. וזה ההבדל בלשון בין לא הי' כן ואחריו לא הי' כן דמשה, ובין לא נהי' דפה, והענין
 אחד בשניהם. ועל שאלת המפרשים תמה אני אקרא, א', איך לא עלתה על דעתם כי שם
 דבר מארץ מזרים ופה מא"י. ב', לא נזכר בפסוק זה שם ארצה, כ"א עם עלום ורב,
 בדרך המליץ להדמות דבר בדבר, ועליו אמר כמהו לא נהי', ואחריו לא יוסיף, ר"ל חיל כזה
 לא נראה עוד בזמנות ואיכות וא"כ מוסב ההפלה על המשל לא על הנמשל: (ג) לפניו אכלה
 אש, ע"ל הדמיון במקום תחנתו נראה באלו לפניו ולאחריו אכלה אש ולהטת כל זומח (רד"ק).
 הארץ לפניו, הארץ שהיתה לפני נאו כג"ע, אחריו מדבר ליה תהי'. וגם פליטה לא היתה
 לו, שלא ישאר מאומה: (ד) כמראה סוסים, כוון הנביא על מיני ארצה ידועים (היאופפערדע)
 דומו ממש במראה למראה הסוס. כן ירוצון, הארצה קל המרון מאד, ונפרט המין הנקרא
 (לוג הייטרעק) ירוץ בעת יום כמו ה' פרסאות כוודע מספורי הטבע: (ה) כקול מרכבו,
 בעת הליכתם במרוכה. על ראשי ההרים ירקדון, כן קול הרקוד של הארצה על ראשי ההרים.
 בקול

בען אויף דער בערגע גיפפעל
 וויא דעם וואגענס ראססעלן;
 וויא דיררע שטאפפעלן אין
 דער פלאממע קניסטערן: וויא
 מעכטיגעס קריענסהעער, צום
 קאמפף געריסטעט. (ו) זיין
 בליק מאכט פאלקער בעבען,
 אונד לעסט דיא וואנגע אויף
 יערעם אנטליץ בלייבען. (ז) עס
 רעננט דאָהער, וויא קריענס-
 העלדן, בעשטייגט דיא מויער,
 וויא וואַפּענברידער; האַלט
 גלייכען שרייט, יע מאַן פֿיר
 מאַן, קיינער ווייכט פֿאַן זיין
 נער באַהן; (ח) ניכט איינער
 פֿערענגט דען וועג דעם ברוי-
 דער. זאָ שרייטעט יעדער
 איינהער, אין רייהע אונד
 גליעד, שטירמט איין אויף
 דאָ געשיטץ. בלייבט אונפֿער-
 בעד

מִרְכָּבוֹת עַל-רֵאשֵׁי הַהָרִים
 יִרְקְדוּן בְּקוֹל לְהַבֵּאֵשׁ אֶכְלֵה קֵשׁ
 כְּעַם עֲצוּם עֲרוֹךְ מִלְחָמָה:
 (ו) מִפְּנֵי יַחִילוּ עַמִּים כָּל-פָּנִים
 קִבְּצוּ פֶּאֶרֶז: (ז) כְּגִבּוֹרִים יְרוֹצוּן
 כְּאַנְשֵׁי מִלְחָמָה יַעֲלוּ חוֹמָה
 וְאִישׁ בְּדַרְכּוֹ יִלְכוּן וְלֹא יַעֲבֹטוּן
 אֶרְחוֹתָם: (ח) וְאִישׁ אֶחָיו לֹא
 יִדְחָקוּן גִּבֹּר בְּמִסְלָתוֹ יִלְכוּן וּבְעֵד
 הַשְּׂלַח יִפְלוּ לֹא יִבְצְעוּ: (ט) בְּעִיר
 יִשְׁקוּ בַּחוּמָה יִרְצוּן בְּבָתִּים יַעֲלוּ

לעצט; (ט) עם לערמט אין דער שטאָרט, טאָכט אויף דער מויער, שטייגט אין דיא היי

ר ש י

במרוצתם: (ח) 'נקול להב. האוכלת קש משמעת קול: ערוך מלחמה. לפי שהוא דבוק נקוד
 חטף סגול: (ו) קבלו פארור. שחרות בקדירה כמו דחת אמר ובשלו בפרור (במדבר י"א) ואל"ף
 הכתבה יתירה היא ואינה נקראת: (ז) ולא יעבטון. אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו לא
 יעקלון: (ח) ובעד השלח. כמו בעד החלונים כן על פני כלי זיין יפלו ויחמו: ולא יבלעו.
 ולא יקבלון ממון. ויונתן פתר בו ל' שליחות בשביל שליחות של הקב"ה מפילין עלמן ובלע
 בסף לא לקחו: (ט) בעיר ישקו. ל' השמעת קול כמו כמשק גבים (ישעיה ל"ג) דוב זוקק
 משלי

ב א ו ר

כקל להב אש אכלה קש, יבש המשמיעה קול. כעם עצום ערוך מלחמה, כלומר כחיל עכום
 היוכל למערכת מלחמה ומשמיע קול נורא. הרבה הנביא להוסיף משל על משל, להגדיל
 הדבר: (ו) קבצו פארור, לדעתי מקור המלה הזאת ערבית, כי לבד הארגמן (פולפור) יקרא
 גלשון ערבית (פארוואר). וטעם המקרא, כי חיל ורעדה יאחזון כל כך עד כי כל פנים אדמימות
 שלהם המפוזר, יקבלו יחד, וע"י כך הלובן נכר עליהם, כמאמרס ז"ל אזל סוקמא ואחי
 חוורי וע"ס זה תרגמתי: (ז) בדרכיו ילכוון, לא ילכו בערוב כעם פרוע כ"א כעם מלומדי
 מלחמה, ואין א' מהם מרחיב גבול לעדיו יותר מחבירו. ולא יעבטון, יעותון בחלוק האותיות
 שהם ממולא אחד: (ח) לא ידחקון, לא ילחמו זה את זה, כי בשורה אחת מחוברת יחד ילכוון,
 באופן שלם בגבר א' במסלתו ילכוון. ובעד השלח, כלי זיין. וטעם המאמר, בהתאחדות
 כזו יפלו על כלי המשלחת, במהירות ובקלות, עד כי לא יגיע להם נזק ע"י כלי זיין. וזה טעם
 לא יבלעו כמו לא יפלטו: (ט) בעיר ישקו, לשון השמעת קול (בהליכה מתמדת) כמו כמשק
 גבים. י"ת לשון נשק מודינין (מרג"י). בבתי יעלו, אס יסתרו יושבי העיר בבתים הגבוהים,
 לא

בְּעַד הַחֲלוּנִים יָבֹאוּ כַּנְּבִי:
 (י) לִפְנֵי רְגוּזָה אֶרֶץ רָעֵשׂוּ שָׁמַיִם
 שָׁמַשׁ וַיִּרְחַ קָדְרוּ וְכֹכְבֵי אֲסָפוּ
 נִגְהָם: (יא) וַיְהִי הַנֶּחֱסֵי קוֹלוֹ לִפְנֵי
 חִילוֹ כִּי רַב מְאֹד מִחֲנִיחוֹ כִּי עָצוּם
 עֲשָׂה דְבָרוֹ כִּי גָדוֹל יוֹם יְהוָה
 וְנֹרָא מְאֹד וּמִי יִכִּילָנוּ: (יב) וְגַם־
 עֲתָה נְאֻם־יְהוָה שֹׁבוּ עָדֵי בְּכָל־
 לְבַבְכֶם וּבְצֹם וּבְבָכֵי וּבְמִסְפָּד:
 (יג) וְקָרְעוּ לְבַבְכֶם וְאֶל־בְּגָדֵיכֶם
 וּשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־חַנּוּן

הַיּוֹזֵר, כְּרִיכְט וויא איין דיעב
 דורכ'ס פֿענסטער. — (י) פֿאַר
 איהם ערבעכט דיא ערדע,
 דיא היממעל טאַכען לויט,
 דער זאָנע שטראַהל דעם
 מאַנדעס ליכט פֿערדונקעלן,
 אונד איהרען גלאַנץ פֿעהריל־
 לען דיא געשטירנע. (יא) דעם
 עוויגען דאַננערשטיממע ער־
 טאנט פֿאַר זיינעם העער, וויא
 צאהלרייך איזט דיא שאַאר,
 וויא מאַכטיג דיא פֿאַלל־פֿיה־
 דער זיינעם וואַרטעס! וויא
 גראַס דער טאַג דעם עוויגען,
 וויא פֿורכטבאַר, ווער פֿער־
 מאַג עס, איהן צו ערטראַגען!
 (יב) דאָך איצט נאָך, שפּריכט
 דער עוויגע, מאַנט איהר צו
 מיר אייך ווענדען, מיט גאַנ־

ורחום

צעם הערצען, בייא פֿאַסטען, וויינען אונד וועהקלאַגען. (יג) דאָו הערץ צעררייסט,
 ניכט דאָו געוואַנד, אונד קעהרט צו דעם עוויגען צוריק, צום עוויגען אייערעם גאַטט;
 אַלל־

ר ש י

(משלי כ"ח) ממשק חרול (לפניה ב'). וי"ת לשון נשק מזויינין: (י) רעשו שמים. נשבל
 פורענות הבאה על ישראל רוגזים ורועשים: אספו נגהם. הכניסו אורן: (יא) וה' נתן.
 עליהם קולו במאמר נביאיו לפני שלחו בהם את חילו זה: כי רב מאד מחנהו. אשר ילח
 בכס אס לא תטיבון: (יג) ואל נגדיכם. כי אני חס לקרעת בגדיכם. ד"א קרעו לכנס
 ואל

ב א ו ר

לא יועיל להם, כי גם אם יעלו. בעד החלונים, כמו בתוך החלונות, וכן צעד השכנה בעד
 החלון. כלומר יותר קשים הם מהאויבים שיוכל להסגיר השער לפניהם כי הם ינכסו ע"י
 החלונים כנגב: (י) לפניו רגוזה ארץ, ע"ד הפלגה. שים עיניך קורא אהוב! בפסוקים האלה,
 גם תוכל לבחון איכות התפעלות הנביא הזה וגודל כמו במלינה. בדמיונו יעורר הטבע בלו,
 מרעיש השמים ומרגיז הארץ, מקדיר השמש וירח ומחשיך זהר הכוכבים במסילותם. ישמיע קול ה'
 בכח לפני החיל הנורא הזה הרב בכמותו והעלום באיכותו. וכל זאת איננו שזה לי, עוד ישתדל
 לספר ערך ודמיון ליום הגדול והנורא הזה, עד כי קרא: ומי יכלנלו! — וכל אלה יעשה הנביא
 הקדוש הזה לעורר אותם לתשובה שלמה. אספו נגהם, אספו אורם לחוכם שלא נראה. וכן
 אסוף ידך (מרד"ק): (יא) ומי יכילנו, ומי יוכל לסכלי, וכן ומי יכלכל את יום בואו (מלאכי ג'
 ב'): (יב) וגם עתה, אחרי בואו, עוד עת רגון לשניו אס תשובו אל ה' בלב. וגם בנראה ע"י
 כוס בכי ומספד. כי ענוי נפש לבד מבלי הכנעת הלב אין בו מועיל: (יג) וקרעו לבבכם,
 סגור לכנס לב האזן. ואל בגדיכם, קריעת הבגדים על הלכה, ואמר כי קריעת הלב הנסחר
 הוא

וְרַחוּם הוּא אֲרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד
וְנָתַם עַל־הַרְעָה: (יד) מִי יוֹדֵעַ
יָשׁוּב וְנָתַם וְהַשְׂאִיר אַחֲרָיו בְּרִכָּה
מִנְחָה וְנָסַךְ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם:
(טו) הִתְקַעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קִדְשׁו־צוּם
קִרְאוּ עֲצָרָה: (טז) אִסְפוּ־עַם קִדְשׁוֹ
קָהֵל קִבְצוֹ וְקָנִים אִסְפוּ עוֹלָלִים
וַיִּזְנְקוּ שָׂדִים יֵצֵא הָרֶחַן מִחֶדְרוֹ
וְכִלָּה מַחֲפָתָה: (יז) בֵּין הָאוֹלָם
וְלַמְּזִבָּח יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים מִשְׁרַתִּי
יִרְוֶה וַיֹּאמְרוּ חוֹסֶה יְהוָה עַל־
עַמּוֹ וְאֵל־תִּתֵּן גַּחֲלֹתָ לַחֲרָפָה
לְמִשְׁלַל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ

בעמים

אללנגנאריג, אללכארמהער= ציג איזט ער יא, לאנגמיטהיג אונד פאן אונענדליכער הולד: גיכט זיינען ראטהשלוס גערנע אויף, ווען באזעס ער אונז צו געדראכט. (יד) ווער ווייס, אָב ער ניכט זיינען ראטהשלוס אנדערט, אונד זעגען איך צו ריק נאך בלייבט, דאס טראנק אונד שפייזעאפפער ווירד דופ טען, דעם עיווגען אייערעם גאטטע. — (טו) בלאזט דיא פאזוינע אין ציון, זעצט פאסט טאג אן, רופט ענטהאלטונג אויס! (טז) לאסט דאז פאלק זיך פערזאממעלן, דיא געמיינע דע זיך פארבערייטען, בערופט גריזע, ברינגט קנאבען, טראגט זייגלינגע הערבייא; דער ברייטיגאם פערלאסטע זיין פעסטליכעס ציממער, דיא ברויט איהר האכציטליכעס

געמאך. (יז) צווישען דער האללע אונד דעם אלטאר לאסט דיא פריעסטער, דיע גער דעם עוויגען, וויינען אונד בעטען: „אך עוויגער! שאנע דאך דיינעם פאלקעס, גיב דיין ערבטהייל ניכט דער שאנדע פריין, דאס היידען זיא בעהעררשען. ווארום זאל.

ר ש י

ואל חלטרנו לקרוע בגדיכם מחמת אצל: ונחם על הרעה. והפך למחשבה אחרת: (יד) מי יודע שיש בו עון ישוב ונחם: והשאיר. החסיל והגוס אחריו ברכה ע"י החשונה תבא ברכה בפירות: (טו) קבצו זקנים. ממשקולת שלח קבוצ לי ל' רפי וקל: (יז) לחרפה. לגידופין: למשל

ב א ו ר

הוא יותר מעולה מקריעת הנגדים הנגלית. ונחם על הרעה, והפך למחשבה אחרת (כט"י). והנה ברוב ספרי מדויקים שלפנינו כתב ונחם בקמלות החי"ת, וכן משמע מהראב"ע שכתב ו"ל: ונחם שם תואר, ולולי אות הגרון הי' העי"ן דגושה להתבלע הנו"ן. ובעל מחבר מנחת שי מסופק אם הוא בכתב או בקמץ, ע"ש שפאריך בזה: (יד) מי יודע, הטעם אולי השם ישוב ונחם, וישאיר אחר הארבה ברכה שתעשו ממנה מזה ונסך. וכתב הרד"ק ו"ל: אף כי מדותיו הוא שנחם על הרעה ואין ספק בזה, אע"פ כי אין רבו העונות לא ינחם עד שיעניש מעט או רב. ונכון הוא מאד, כאשר כבר האריך בענין זה החכם השלם הרמב"מ ז"ל במקומות הרבה מספריו הנחמדים, ואין פה המקום להאריך בזה: (טו) הקעו, אחר ביאת הארבה (ראב"ע): (טז) קבצו, ממשקולת שלח קבוצ לי לשון רפי וקל (כט"י). אספו עוללים וגו', להגדיל הנכי והאכל. יצא דחן מחדרו וגו', חתן וכלה יעזבו מדר מופתם ויבאו גם המה לנכות תחת שמתם, וכל אלה לשנר לב האדם ולעורר רחמים. (יז) בין האולם ולמזבח, מקום העבודה, שם יבנו עתה ויחננו מאין זכא. לחרפה למשל בם גוים, כי הרעב

בְּעַמִּים אֵיךְ אֱלֹהֵיהֶם: (יח) וַיִּקְנֵא
 יְהוָה לְאַרְצוֹ וַיַּחְמַל עַל-עַמּוֹ:
 (יט) וַיַּעַן יְהוָה וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הַנְּנִי
 שְׁלַח לְכֶם אֶת-הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ
 וְהַיִּצְהָר וְשִׁבְעָתֶם אִתּוֹ וְקֵא-אֲתָן
 אֶתְכֶם עוֹד הַרְפָּה בַּגּוֹיִם: (כ) וְאֶת-
 הַצְּפוֹנִי אֶרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם
 וְהִדַּחְתִּיו אֶל-אַרְץ צִיָּה וְשִׁמְמָה
 אֶת-פְּנֵיו אֶל-הַיָּם הַקְּדֹמִי וְסָפוּ
 אֶל-הַיָּם הָאֲחֵרוֹן וְעָלָה בְּאֲשׁוֹ

„וזאללען דיא פֿאלקער האָה־
 „נען: וואָ איזט איהר גאָטט?“
 (יח) זעהט! דער עוויגע ראַכעט
 זיך זיינעס לאַנדעס, ערבאָר=
 מעט זיך זיינעס פֿאלקעס וויע=
 דיר. (יט) איהר געבעטהער=
 האָרענד, שפּריכט דער עווי=
 גע צו זיינעס פֿאלקע: „איך
 „שיקקע אייך נון קאָרן אונד
 „מאָסט אונד אָהל וויעדער,
 „דערען איהר אין דער פֿיללע
 „געניעסען ווערדעט. ניכט
 „מעהר ווערדע איך אייך צום
 „שפּאָטטדער היידען ווערדען
 „לאַססען. (כ) יענען נאָרדלי=
 „כען צערשטאָרער ענטפֿער=
 „נע איך פֿאָן אייך, פֿערווייזע איהן אין דירעס אָדעס לאַנד, זיינען פֿאָרטראַב נאָך
 „דעם מעערע צו אָסטען, זיינען נאָכטראַב נאָך דעם מעערע צו וועסטען, דאָרט
 שטוי=

והעל
 „נע איך פֿאָן אייך, פֿערווייזע איהן אין דירעס אָדעס לאַנד, זיינען פֿאָרטראַב נאָך
 „דעם מעערע צו אָסטען, זיינען נאָכטראַב נאָך דעם מעערע צו וועסטען, דאָרט
 שטוי=

ר ש י

בס גוים. לשון משל ושנינה: (יח) ויקנא ה' לארצו. לשון המקנא אתה לי (במדבר י"א)
 נכנסה בלבו לרתה ונלחם במלחמתה ונתעסק בלחיכה. רבותינו פירשו לשון התראה התרה
 בגונאי על עסקי ארצו: (יט) חרפה. גדוף שיקראו אחכס חסירי לחם: (כ) ואלח הלכוני.
 יש לפותרו על חיל הארבה ועליו נופל ל' הדחתיו אל ארץ ציה ושממה. ד"א העם הבא
 מלפון מלכי אשור. ורבותינו אומרים זה יצר הרע שלפון בלבו של אדם: הקדמני. המזרחי.

ב א ו ר

הכריחם ללכת מארצם ולגור בארצות מזרים ופלשתים ומושלים בהם גוים: (יח) ויקנא ה'
 לארצו, התנבא אחרי שיעשו תשובה ויקבל ה' תפלתם ואז יקנא לארצו ויחמול על עמו. ומדרך
 הנבואה לדבר על העתיד בלשון העבר, כידוע: (יט) ויען ה', אל הכועקים, ע"י נביאיו.
 ושבעתם אחר, ממנו: (כ) ואח הצפוני, לדעת קלת מספרי הטבע, נסיעת הארבה היא
 תמיד מוגב ללפון, ובדרכו לא יימין ללד מזרח ולא ישמאל ללד מערב, אמנם יצר הולך
 ועיניו נוכח לפון תניטה (S. 252. S. Gaffelquist's Reise in S. 252) וא"כ קראו הכתוב לפוני
 בעבור שכל מגמותיו ותאותיו נגד לפון הנה. ויתכן עוד שיקראהו הארבה לפוני מפני שרוב
 כרי ישראל ויהודה מארץ לפון היו, כמאמר הכתוב מלפון תפתח הרעה וגו' הנני קורא לכל
 משפחות לפוני וגו', ואומר קרן מלפון בא וגו' לכן כל אויב רע עו ונמהר בשם לפוני יבוג'. א"ל לדעת
 מספרי הטבע זמניו ארץ מולדת של ארצ' הנוסע (לוגהייטרעקע gr. Migratarius) — כי ממין
 הזה בוודאי דבר הכתוב, בעבור שזה המכל' ביותר והוא הנורא בארצו' הקד' — היא טארטאָ-
 רייז הגדול' (S. Gunke's Naturgesch. 1. B. S. 692.) והיא ללד לפון, לפונית מזרחית
 לא"י, וא"כ טעם הכתוב ואת הלפוני, הבא מלד לפון, וכמו כן כתב הרד"ק וכמו כן הוא
 מתורגם. והדחתיו אל ארץ ציה, ידוע מספרי טבע, ששני אויבים יש לארבה, והמה הרוח
 והמים, הרוח ישאבו על אברתו למדבר ערבה ושממה, והמים, בעבור שיסעו תמיד עליהם
 ולא יוכלו לעוף תמיד לכן יפלו חמרים במי הים. ונלאו מספרי הטבע לספר מריק רע העול'
 משגריהם, עד כי לפעמים הדבר ממנו יבא לשונני איי הים, ועתה תנין טעם המקרא. הים
 הקדמני, ים המזרח והוא ים כנרת או ים המלח שהמה למזרח א"י, והים האחרון הוא שקרא

וְתַעַל צִחַנְתּוֹ כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת׃
 (כא) אֵל-תִּירָאֵי אֲדָמָה גִּילֵי וְשִׁמְחֵי
 כִּי-הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת׃ (כב) אֵל-
 תִּירָאוּ בְּרִמּוֹת שָׂדֵי כִּי דִשְׂאוּ
 נְאֹֻת מְדַבֵּר כִּי-עֵץ נֶשֶׂא פְרִיֹו
 הָאֵנָה וּגְפֵן נִתְּנָו חֵילָם׃ (כג) וּבְנֵי
 צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בִּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם
 כִּי-נָתַן לָכֶם אֶת-הַמּוֹרָה לְצַדִּיקָה
 וַיִּזְרַד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ
 בְּרִאשׁוֹן׃ (כד) וּמִלְאוּ הַגְּרָנוֹת בָּרֶ

„שטייגע זיין געשטאנק עט=
 „פאָר, פֿערברייטע פֿוילען
 „דונסט אומהער. ער, דער
 „גראַסליך געוויטהעט. “
 (כא) פֿירכטע ניכטס מעהר,
 אַ פֿלור! זייא פֿראַהליך אונד
 הייטער! ער האַט וואונדער
 געטהאָן, דער עווינע!
 (כב) פֿירכטע ניכטס מעהר,
 ווירענדעס פֿיעה! שאַן גריי
 נען דיא אַרען אַנגער וויעדער,
 דער בוים טרענט זיינע פֿרייכֿ
 טע, דער וויינשטאַק אונד פֿייֿ
 גענכויס ביעטהען איהרען
 רייכטהום וויעדער דאַר.
 (כג) אונד איהר, זאַהנע ציין'ס!

והשיקו

זייד פֿראַהליך אונד פֿראַה, דעס עוויגען אייערעס גאַטטעס דער וואַהלטהעטיגען רעגען
 אייך וויעדער פֿערלייהט; פֿריה-רעגען אונד שפעט-רעגען שטראַמען אייך וויעדער
 צו, יעדער צור רעכטען צייט. (כד) גון פֿיללען דיא שיינען זיך מיט געטריידע, דיא קעלטער

אי

ר ש י

ורבותיו שפירושו ביצר הרע דרשו שני הימים הללו במקדש ראשון ובמקדש שני וכן פירשונו
 על שם פניו במקדש ראשון ושני והמרינס. ולפי התרגום שפירושו על חיל מלך אשור ג"ל
 פניו אל היס הקדמוני מקלת חילו אשלם למורח ומקלתו למערב: כחנתו. באשו יורה עליו
 שהוא לשון זוהם ועינוף: כי הגדיל לעשות. רעה שפשת ידו בגדולים: (כא) אל תיראי אדמה.
 ארץ ישראל (אס) תשובו בתשובה: (כב) את המורה. את נביאנס המורים אתנס לשון אלי
 כדי לכדק אתנס: מורה ומלקוש. כמו יורה ומלקוש (דברים י"א): בראשון. בניסן ואע"פ
 שהיורה היא רביעה ראשונה היורדת על הזרע והוא במרחשון אותה שנה בניסן זרעו כמו
 שפורש במסכת תענית שגדלה התבואה באחד עשר יום:

והשיקו

ב א ו ר

אותו בתורה ים הגדול שהוא למערב א"י. וטעם פניו, ראשו, כ"כ היה גדול חיל הארבה
 שהי' מחזיק מים המזרחי לים המערבי (מרד"ק). ותעל צחנתו, מלה אשורית (למנה, איבוער
 גערוך בל"א) וענינו כמו באשו והוא כפל ענין במ"ש. וטעם העליה שיעלה ריחם הרע לאפי
 העוברים. כי הגדיל לעשות, הארבה הגדיל לעשות רע בארץ (רש"י ורד"ק). (כא) אל
 תיראי אדמה, מאמר הנביא עד ושלמתי. כי הגדיל ה' לעשות, טוב כנגד מה שהגדיל הארבה
 לעשות רע (ראב"ע ורד"ק): (כב) אל תיראו בהמות שדי, כמו שדה וכן גם בהמות שדי
 תערוג אליך. כי דשאו נאוח מדבר, שאמר עליהם אש אכלה נאות מדבר. כי עץ גשא פרוי,
 הסך כל עלי השדה יבשו. האנה וגפן נתנו חילם, הסך הגפן הובישה והתאנה אומללה:
 (כג) ובני ציון גילו ושחרו, נגד מה שאמר תקעו שופר בכיין. את המורה, כמו יורה ביו"ד.
 לצדקה, למ"ד הקינין, גשם של לדק' וברכה. ומלקוש בראשון, לפי פשוטו כמו שפי' הרד"ק
 וז"ל: הגשם הנקרא מורה הוידו לכם נעתו שהוא במרחשון ומלקוש ג"כ נעתו במדש הראשון
 שהוא

והשיקו היקבים תירוש ויצהר:
 (כה) ושלמתי לכם את השנים
 אשר אכל הארבה הילק וההסיל
 והגזם חילי הגדול אשר שחתתי
 בכם: (כו) ואכלתם אכול ושבוע
 והללתם את שם יהוה אלהיכם
 אשר עשה עמכם להפליא ולא
 יבשו עמי לעולם: (כז) וידעתם כי
 בקרב ישראל אני ואני יהוה
 אלהיכם ואין עוד ולא יבשו עמי
 לעולם:

איבער שטר אַמען פֿאַן מאָסט
 אונד אַל . (כה) „זאָ ערשטאַט=
 „טע איך איך דיא מיס=
 „יאָהרע וויעדער, דאָ היי=
 „שרעק אונד ערדקרעבס
 „אונד גריללע אונד קאַפּער
 „איך פֿערצעהרט; יענעס
 „שרעקליכע העער, וואָמיט
 „איך איך היימגעזוכט. “
 (כו) דאָן פּריוועט איהר בייא
 פֿאַללעם גענוס דען עוויגען
 אייערן גאָטט, דער ויאונ=
 דערדינגע פֿיר איך געטהאָן,
 דאָס נייע מיין פֿאַלק צו שאַנ=
 דען ווירד . (כז) איהר זאָללט
 נון ערקעננען, „דאָס איך אונ=
 „טער ישראל טהראָנע, איך
 „דער עוויגע אייער גאָטט זייא

והיה
 „אונד קיינער מעהר. יא! ניא זאָלל מיין פֿאַלק וויעדער צו שאַנדען ווערדען. “

ר ש י

(כד) והשיקו. לשון השמעת קול כשהקלות יורד מן הגת אל חוך היקב והוא הכור שלפני הגת:
 והיה

ב א ו ר

שהוא ניסן, וכן ת"י. ונתענית דרשו חז"ל מה שדרשו: (כד) והשיקו, כ' הראב"ע כמו משיקות
 (יחזקאל ג' יג) ע"כ. ואף ששם הוא מחסרי נו"ן ושיקה, לשון חבור, מ"מ נשק ושוק שוים בענין,
 וכן נכב ויכב. ומלינו דוגמא בחז"ל (בילה י"ז ע"ב) ושון שמשיקין המי' וכו', ופי' רש"י וברטנורה,
 מי שיש לו מיס יפין לשחזות ונטמאו ממלא מהן כלי אבן שאינו מקבל טומאה ונותן במקום
 מיס מלוחים או עכורים עד שנושקים מיס למלא אלו זרועים ומחזורים למי המקוה
 ע"כ. ולדעת רש"י הוא לשון השמעת קול, כשהקלות יורד מגת אל חוך היקב, כמו בעיר
 יסוקו דלעיל (פ' ט'). וא"כ שוק ושקק ענין אחד. אמנם היותר נכון שהוא מענין הלפה,
 כמו פקדת ארץ ותשקקה (תהלים ס"ה י' לדעת ב"מ שפת אמת), וטעם הכתוב שיהיו היקבים
 מלאים יין ותירוש עד שיפרונו ויכוסו על פניהם, וכן הוא מחורגס: (כה) ושלמתי לכם,
 עתה ישנ וידבר בשם ה', ומה טוב ומה נעים חילוף המדברים בין השם יתעלה ובין הנביא
 בענין נבואיי. — הישנים, כי לא באו כולם בשנה אחת כ"א בשנים רכופות: (כו) ואכלתם,
 מאמר הנביא וגם הוא קורא ישראל עמי, כדכתיב על שבר בת עמי: (כז) וידעתם, מאמר השם
 יתעלה, תשובו ותדעו אותי בהכרה שלימה כי משגיח בפרטים אני ושנתי נחוכנס: ולא יבשו
 עמי, מעמים אחרים, כי גם המה יראו ישע אלהים וייראו אותי: —

והיה

תרגום אשכנזי סא

ג (א) "נאך דיעוער צייט
 ,,ווערדע איך מיינען
 ,,גייסט איבער יעדען שטערב-
 ,,ליבען ערגיעסען, ווייסזאגען
 ,,זאללען אייערע זעהנע אונד
 ,,טעכטער; גרייזע ווערדען
 ,,פראפעטישע טרוימע, יונג-
 ,,לינגע דייטונגספאללע געווי-
 ,,טע האבען. (ב) זעלבסט אי-
 ,,בער שקלאף אונד שקלאפין
 ,,ווערדע איך מיינען גייסט
 ,,אויסשטראמען לאססען צור
 ענט-
 זעלביגען צייט; (ג) פארבערדיטונגען ווערדע איך אים היממעל אונד אויף ערדען

ג (א) וְהָיָה אַחֲרֵי-כֵן אֲשַׁפּוֹךְ אֶת-
 רוּחִי עַל-כָּל-בָּשָׂר וְנִבְּאוּ
 בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וּקְנִיכֶם חֲלֻמוֹת
 יַחַד מִזֶּן בְּחֹזְרֵיכֶם חֲזִינֹת יִרְאוּ:
 (ב) וְגַם עַל-הָעֲבָדִים וְעַל-הַשְּׂפָחוֹת
 בְּיָמֵי הַהֵמָּה אֲשַׁפּוֹךְ אֶת-רוּחִי:
 (ג) וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ

דם

ר ש י

ג (א) והיה אחרי כן. לעתיד לבא: על כל בשר. על מי שנעשה לנו רך כבשר דוגמת ונתתי
 לכם

ב א ו ר

ג (א) והיה אחרי כן, כתב הראב"ע וז"ל: אמר ר' יהושע כל זאת היא לעתיד, ור' משה
 הכהן אמר א"כ למה אמר אחרי כן רק והיה באחרית הימים? אולי זה הנביא היה
 נימי יהושפט ע"כ יזכור עמק יהושפט ע"כ, ולדעתי מוסב על שלפניה, שאמר וידעתם כי בקרב
 ישראל אני וגו' שיכירו כל העמים את ה' ע"י התשועה הגדולה אשר יעשה לעמו, לכן אמר
 עתה והיה אחרי כן, כלומר אחרי שתרחב הידיעה ההיא על פני כל הארץ אשפוך את רוחי
 רוח דעת ויראת ה' על כל בשר איש. ובענין הזמן מתי יהיה זה? אינו מוכרע מהלשון, כי
 הנביא סתם דבריו. — או יתכן במליכת אחרי כן, ע"פ מה שכתב הרמב"ם בנמה מקומות,
 שרק בהסרת המונעים והמעיקים החלונים יוכל האדם לבא עדי חכלית עזמותו. וזה שאמר
 פה אחרי שהשפעתני ברכה באולרותיכם עד בלי די, אשפיע גם כן משפע מרומים עלי רוחכם
 וחכירו אותי בהנרה שלימה. על כל בשר, לדעת רוב המפרשים מוסב רק על ישראל, ומלת
 כל רומז על המועט מהכלל, וכן כתב הרב בעל עקרים (פרשה ב' מאמר ב'). ובאמת ידענו
 כי הנביאים נבאו פה אחד, כי יבא עת, כי יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה י"ד ט') כי מלאה
 הארץ דעה (ישעיה י"א ט'), ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים (שם נ"ו ז') ודומיהם הרבה,
 ע"כ לדעתי גם פה דבר על כלל בני אדם, והוא כמו כלל ופרט. ונבאו בניכם, ידוע ממה
 שכתב הרמב"ם (ח' סרקים סרק ז', מ"ג ח"ב ל"ב ל"ו) כי לא יתנבא האדם אלא אחרי שיהיו לו
 הננות טבעיות ותקון המעלות השכליות והמדעותיות. וזה טעם הכתוב פה ונבאו בניכם, שאטביע
 כמו הכנה מזגית להיות עלולים לקבל שפע הנבואה. וקניכם, אשר נחישנו בנר צמדותיהם
 ואינם מוכשרים לקבל נבואה שלמה. חלמות יחלמון, והוא מדרגה פחותה בנבואה כמו שאמר
 בחלום אדבר בו. בחודיכם, אף שאין להם מלך מזגיהם ביצירה הכנה טבעית להשגת הנבואה
 היותר שלמה, מ"מ חזיונות יראו, כידוע שמליכת חזיון חורה לפעמים על השגה בלתי שלמה
 (עיין מ"ג ח"א ד' ה'). (ב) וגם על העבדים וגו', שלא היה להם החלמות כלל, גם עליהם
 אשפוך את רוחי, רוח דעה והשכל, שיהיו להם דעות ישרות באמונה האלהית: (ג) ונתתי
 מופתים, מדרכי הנבואה לדבר ע"ד משל ודמיון ממקרי הטבע הנוראים והזרים, על הגדלת
 מעשה נורא ונשגב אשר יפעל ה' בארץ, וזה טעם הכתוב פה ונתתי מופתים וגו' ר"ל מופתי
 הטבע יהיו באתו הזמן, כמו כדורי אש וקטורים העשנים המתהווים באויר מהאידיים העולים
 מן הארץ, והמה יהיו לאותות על הנוראות האלה אשר יעשה ה' לעמו, ואמר דם מל' אדמימו'

דָם וְאִשׁוֹתַי מְרוֹת עֵשָׂן: (ד) הַשְׁמַע
 יִהְיֶה לְחֶשֶׁךְ וְהִירָתָה לְדָם לְפָנַי
 בְּזֹאת יוֹם יִהְיֶה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא:
 (ה) וְהָיָה כָּל אֲשֶׁר יִקְרָא בְּשֵׁם
 יְהוָה יִמָּלֵט כִּי בְהִרְצִיּוֹן
 וּבִירוּשָׁלַם הָיְיָה פְּלִיטָה כְּאֲשֶׁר
 אָמַר יְהוָה וּבְשָׂרֵידִים אֲשֶׁר יִהְיֶה
 קָרָא:

ענטשטעהען לאססען: לופט=
 ערשיינונגען פֿאן בלוט, פֿיי=
 ער אונד דאמפֿיגטען רויך. =
 (ד) דונקעל ווירד דיא זאָנע, =
 בלוטרעטהע דען מאָנד אי=
 בערציעהען, דיעס נאָך בע=
 פֿאָר דער טאָג דעס עוויגען
 ערשיינט, דער מעכטיגע, =
 פֿורכטכאַרע טאָג. — (ה) דאָן
 ווירד נור דער ענטקאָממען,
 דער אים נאָמען דעס עוויגען
 פֿלעהט. יא אױף דעם בערגע
 ציִון, דאָרט אין ירושלים ווירד
 רעטטינג זיין, וויא לענגסט
 דער עוויגע פֿערהיעס, רעט=
 טונג פֿיר דען איבעררעסט,
 דער דעם עוויגען געווייהט זיין
 ווירד.

ד (ה) כִּי הִנֵּה בַיָּמִים הָהֵמָּה וּבַעֲת
 הַהִיא אֲשֶׁר אָשׁוּב אֶת־שְׁבוֹת
 יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם: (ו) וְקִבַּצְתִּי אֶת־
 כָּל־הַגּוֹיִם וְהוֹרַדְתִּים אֶל־עִמְק
 יְהוּשָׁפֵט

ד (ה) זיעהע! אָן יענען טאָ=
 גען, צור צייט נעהמ=
 ליד, דאָ איך דער פֿערשטאָ=
 סענען יהודה'ס אונד ירושלים'ס מיך וויעדער אָננעהמע, (ו) ווערדע איך
 דיא פֿעלקער אללע פֿערזאָממעלן, זיא הינאָב נאָך דעם טהאלע יהושפט פֿיהרען,
 דאָרט

ר ש י

לְבַס לִבְּשָׁר (יחזקאל ל"ו): (ג) ותמרות עשן. זקופות מעלה עשן בגובה: (ד) יהפך
 לחשך. לבייש את המשתחווים לחמה: (ה) והיה כל אשר יקרא וגו' כאשר אמר. והיכן אמר
 וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך (דברים כ"ח): ובשרידים: בשארית אשר יומי:
 אשר ה' קרא. לשון קרואים לסעודה או לעבודת המלך לשון הזמנה:
 ד (ב) אל עמק יהושפט. ארד עמס בעומק הדין. יהושפט משפטי יח:

לביש לב בשר (יחזקאל ל"ו): (ג) ותמרות עשן. זקופות מעלה עשן בגובה: (ד) יהפך
 לחשך. לבייש את המשתחווים לחמה: (ה) והיה כל אשר יקרא וגו' כאשר אמר. והיכן אמר
 וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך (דברים כ"ח): ובשרידים: בשארית אשר יומי:
 אשר ה' קרא. לשון קרואים לסעודה או לעבודת המלך לשון הזמנה:
 ד (ב) אל עמק יהושפט. ארד עמס בעומק הדין. יהושפט משפטי יח:

ב א ו ר

כי לפעמים העגולים האשיים הנראים באויר, כדס יאדימו: (ד) השמש יהפך לחשך וגו',
 גם זס הוא ע"ד משל: (ה) והיה כל אשר יקרא וגו', רק כל מכבדי ה' ויראיו ימלטו ויותרו.
 כאשר אמר, כבר בתורתו וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך (דברים כ"ח י') (מרש"י).
 ובשרידים, והפלטה תהיה בשרידים אשר ה' קרא אותם לעבודתו, או קרא מל' הזמנה כמו
 קרואי העדה:
 ד (א) כי הנה בימים ההמה, לדעת רבי משה הכהן שהנאמי לעיל (ג' א'), גם פרשה זו
 ושל אחריה נאמרה על ימי יהושפט, כי פחדו נפל על כל הגוים סביב לירושלים וביאו
 לו מנחות, ובימיו שבו רבים מהגולים בימי אבותיהם (ד"ה ב' כ"ט); אמנם לדעת רוב המפרשי'
 כל העגונים האלה על העתיד נאמרו, והכתוב ינסה ומי יגלה? — אשוב, גם לפי הכתוב
 שהמלה נקל, פועל יולא הוא כמו ושם ה' אלהיך את שנותך (דברים ל' ג'). וירושלם, זכר
 ירושלים שהיא ראש הממלכה וזכר יהודה בעבור שהיא נחלקי: (ב) את כל הגוים, מלת כל
 תורה

כי לפעמים העגולים האשיים הנראים באויר, כדס יאדימו: (ד) השמש יהפך לחשך וגו',
 גם זס הוא ע"ד משל: (ה) והיה כל אשר יקרא וגו', רק כל מכבדי ה' ויראיו ימלטו ויותרו.
 כאשר אמר, כבר בתורתו וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך (דברים כ"ח י') (מרש"י).
 ובשרידים, והפלטה תהיה בשרידים אשר ה' קרא אותם לעבודתו, או קרא מל' הזמנה כמו
 קרואי העדה:
 ד (א) כי הנה בימים ההמה, לדעת רבי משה הכהן שהנאמי לעיל (ג' א'), גם פרשה זו
 ושל אחריה נאמרה על ימי יהושפט, כי פחדו נפל על כל הגוים סביב לירושלים וביאו
 לו מנחות, ובימיו שבו רבים מהגולים בימי אבותיהם (ד"ה ב' כ"ט); אמנם לדעת רוב המפרשי'
 כל העגונים האלה על העתיד נאמרו, והכתוב ינסה ומי יגלה? — אשוב, גם לפי הכתוב
 שהמלה נקל, פועל יולא הוא כמו ושם ה' אלהיך את שנותך (דברים ל' ג'). וירושלם, זכר
 ירושלים שהיא ראש הממלכה וזכר יהודה בעבור שהיא נחלקי: (ב) את כל הגוים, מלת כל
 תורה

תרגום אשכנזי סב

,,דארט מיין רעכט פאן איה-
 ,,נען פארדערן, מיינעם פאל-
 ,,קעם ישראל, מיינעם אייגענ-
 ,,טהימס וועגען, דאס זיא אונ-
 ,,טער באַרבארען צערשטריי-
 ,,עט, אינדעם זיא זיך אין מיין
 ,,לאַנד געטהיילט, (ג) גרוי-
 ,,זאם לאַאזעטען אום מיין
 ,,פֿאַלק, דען קנאכען הינגא-
 ,,בען פֿיר בוהלעריין, דאז מעד-
 ,,זען פֿערטוישטען אום וויין,
 ,,אונד פֿערצעכטען. (ד) וויא?
 ,,האַבט איהר עטוואַס געגען
 ,,מיד, צור צידון אונד פלשת
 ,,גאַנצער קרייז? איזט עס דא-
 ,,זע, דיא איהר מיר פֿערגעל-
 ,,טעט, אָדער איבט איהר
 ,,נור מוטשוויללען געגען מיד?
 ,,וואָהלאַן! באַלד ווערדע איך אייערער טהאטען לאָהן אייך פֿיהלען לאַססען. (ה) איהר,
 ,,דיא איהר מיין זילבער אונד גאָלד גערויבט, אונד מיינע קאָסטבאַרקייטען נאָך איי-
 ערן

יהושפט ונשפּטתי עמם שם על-
 עמי ונחתי ישראל אשר פּזרו
 בגוים ואת ארצי חלקו: (ג) ואל-
 עמי ידו גורל ויתנו הילד בזונה
 ותלדה מכרו ביין וישתו: (ד) וגם
 מה אתם לי צר וצידון וכל
 גלילות פלשת הגמול אתם
 משלמים עלי ואם גמלים אתם
 עלי קל מהרה אשיב גמלכם
 בראשכם: (ה) אשר כספי וזהבי
 לקחתם ומחמדי הטבים הבאתם
 להיכלכם

ר ש י

(ג) ידו גורל. כמו וידו אבן בי (איכה ג'): (ד) הגמול אתם משלמים. זהו הגמול שנתן
 שלמה לחירם מלך לור עשרים עיר (מלכים א' ט'): קל מהרה. לשון זריזות:

ב א ו ר

תורה לפעמים על חלק גדול מהכלל (עיין עקרים מאמר ז' ב'). עמק יהושפט, לדעת רבי
 משה הכהן הוא עמק הנרכה הנזכר בד"ה, כי שם זרבו ה' על המנה אשר הכו זבני עמון,
 מואב ושעיר. ולדעת רש"י יהושפט על שם המשפט. ויתכן שכוונת הנביא על שניהם, כי נחר
 הנביא בעמק הזה למשל ולמופת על מעשה המשפט שיספיק ה' עם הגוים. ונשפּטתי, נוספל
 כמו נשפּטתי אתכם שם (יחזקאל ב') וטעמו כאלו אמר אל המשפט נעמדה יחד ונוכחה עם מי
 הדין: אשר פזרו בגוים, כבר בימי רחבעם בא שישק עם לובים סוכים וכושיים וילכדו ערי המנודות
 ליהודה (ד"ה ב' י"ב), ואם על העתיד נאמרה, הלח טייטוס ומחנהו החריבו א"י ופזרו יושביה
 בין הגוים: (ג) ואל עמי, כמו על עמי. ידו, שרשו ידה, בנינו פיעל וענינו השלכה (עיין
 באור עובדיה י"א). הילד בזונה, ידוע שהיו להם שוקים גם מכרו זונות (עיין ע"ז ב' ע"ג),
 וע"ז אמר עשו חליפין ונתנו ילדי ישראל חלק זונה. וישתו, אינו לריך לאמר? אך טעמו בעבור
 שמכרו הילדה ביין כאלו שמו ובלעו הילדה עלמה וכן תרגמתי: (ד) וגם מה אתם לי,
 זה ענין המשפט והוכוח שזכר למעלה, כלומר מה לכם ולי ונמה תוכלו להלדיק מעשיכם הרעים?
 חזר לר ולידון וגלילות פלשת, על שהיו לפנים ראשי הגוים. הגמול וגו', יפה פירש הרד"ק
 ותוכן דבריו בקצור, מלת גמול בהתקשר עם שלום ענינו השנת גמול אם טוב אם רע, ובזולת
 קשור ענינו התחלת טובה או רעה. ולזה פירושו הגמול אתם משלמים לי, אם תחשבו להנוקס
 ממני שהרעותי לכם, מחי הרעותי לכם? ואם גומלים אתם עלי, כלומר אם מעלמיכם תחטילו
 לגמול עלי רעה, תדעו כי קל מהרה אשיב לכם גמולכם: (ה) כספי וזהבי, כי לי הכסף והזהב
 שלקחתם מישראל כי אני נתתים להם (רד"ק). או פירושו ע"פ מה שנתנו בד"ה (ב' י"ב ט')
 שלקחו

חרגום אשכנזי

„ערן טעמפעלן געפיהרט .
„(ו) איהר, דיא איהר יהודה'ס
„אונד ירושלים'ס זעהנע אן
„דיא זעהנע דער יונים פער-
„קויפט, אום זיא פאן איה-
„רעם לאנדע צו ענטפערנען .
„(ז) זעהט! איך רעגע זיא אויף
„אן יענעם ארטע, וואהין איהר
„זיא פערקויפט, אונד לאס-
„סע אייערע טהאט אויף איי-
„ער הויפט צוריקפאללען,
„(ח) איבערליעפערע אייערע
„זעהנע אונד טעכטער אין
„דיא הענדע דער זעהנע
„יהודה'ס, דיא זיא אן איין
„ענטפערנטעם פאלק, דען
„זאבעערן פערקויפען. דייעם
„פעהריסט דער עוויגע .
„(ט) פערקינדיגעט פאלגענדעם
„אונטער דען פאלקערן: האל-
„טעט אייך בערייט צום קאמ-
„פפע! אויף, איהר העלדען! הערבייא, איהר קריעגסמעננער אללע! (י) לאסט אייערע
„זיבעלן אין שווערדטער, אייערע וויינמעסער אין שפעערע זיך פערוואנדעלן; אייך
„דער

יואל ד

להיכליכם: (ו) ובני יהודה ובני
ירושלם מכרתם לבני היונים
למען הרחיקם מעל גבולם:
(ז) הנני מעירם מן המקום אשר-
מכרתם אתם שמה והשברתי
גמלכם בראשכם: (ח) ומכרתיו
את בניכם ואת בנותיכם ביד בני
יהודה ומכרום לשבאים אל-גוי
רחוק כי יהזה דבר: * (ט) קראו-
זאת בגוים קדשו מלחמה העירו
הגבורים וגשו יעלו כל אנשי
המלחמה: (י) כהו אתיכם
לקרבות ומזמרותיכם לרמחים
החלש
נקט ספרים פס החלת פרש ה'
קריעגסמעננער אללע! (י) לאסט אייערע
זיבעלן אין שווערדטער, אייערע וויינמעסער אין שפעערע זיך פערוואנדעלן; אייך
דער

ר ש י

(ה) לשבאים וגומר לבני שבא: כי ה' דבר. והיכן דבר עבדים יהיה לאחיו (בראשית ט') כן מסורש
במכילתין: (ט) קדשו מלחמה. אס תוכלון להלחם כנגדי. (י) אתיכם. קלטר"ש בלע"ו: ומזמרותיכם.
שרפ"א בלע"ז:

גוש

ב א ו ר

שלקחו אולרות בית ה' גם מגיני זהב שעשה שלמה, ועל זה אמר ג"כ מחמדי הטובים הנאחם
להיכליכם: (ו) מכרתם לבני היונים, לפירוש קלת יזכיר יונים בשם בני ארץ רחוקה, אמנם
מלאנו (יחוקא ב"ז ג') שעשו לור ולידון קנין ומסחר עם בני יון: (ז) הנני מעירם, אף שרחוקי'
הס מארלס וכמעט יאמרו נגזרנו, אנכי אעיר את רוחם לשוב לארץ אבותם: (ח) ומכרום
לשבאים, הם בני שבא שוכני מזרחית, ודרומית לא"י וללזר ולזידון ופלשת, והמה רחוקים
מאלה הארלות (רד"ק): (ט) קראו זאת בגוים, דבור התפעלויות הנביא, כאלו כרו יעבור
עליהם לעוררם למלחמה על ירושלים שם יחרץ ה' משפטו, והדוש עמים כהדוש בחרון, ע"כ
קרא לעמק הזה עמק החרון: (י) כחו אתיכם, קלטר"ש בלע"ו (רש"י) ז"ל (קטרע פפ"ג:
זייען בל"א). ומזמרותיכם, שרפ"א בלע"ו (כ"ל זערפעטע, וויינמעסער), והטעם שיטינו
כל כלי כרזל לכלי המלחמה, כהפך מה שאמר ישעי' על עת השלום וכתמו חרבותם לאתים וגו'.

עושו

הַתְּלַשׁ יֹאמֶר גְּבוּר אָנִי: (יא) עוֹשׂוּ
 וּבֵאוּ כָּל־הַגּוֹיִם מִסְּבִיב וּנְקַבְּצוּ
 שָׁמָּה הַנְּתַת יְהוָה גְּבוּרִיךָ:
 (יב) יַעֲזֹרוּ וַיַּעֲלוּ הַגּוֹיִם אֶל־עַמְּךָ
 יְהוֹשִׁפֶט כִּי שָׁם אָשִׁיב לְשִׁפְט
 אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם מִסְּבִיב: (יג) שְׁלַחוּ
 מַגֵּל כִּי בָשָׁל קִצִּיר בָּאוּ רִדּוּ כִּי־
 מְלֹאָה גַת הַשִּׁיקוּ הַיְקָבִים כִּי רַבָּה

דער געשוועכטע שפרעכע מו-
 טהיג: איך בין איין העלד!
 (יא) אויף! ציעהעט הערבייא,
 איהר פעלקער אללע! טרע-
 טעט צוזאמען פאן אללען זיי-
 טען אומהער - דארט הין, וואָ
 דער עוויגע אייערן העלדען דען
 שטורץ בערייטעט. (יב) „מאָ-
 „גענויא זיך אויפמאַכען, דיא
 „פעלקער! אונד הינציעהען
 „נאך דעם טהאלע יהושפט,
 „דארט וואָ איך אויף מיינעם
 „ריכטערשטוהל זיטצע, אים
 „מיט אללען דען פעלקערן

רעחם

„אומהער צו רעכטען“. (יג) האלטעט דיא זיכעל בערייט! עס איזט רייף צור ערנדטע; קאָמ-
 מעט, ציעהעט היננטער, דיא קעלטער איזט פאלל, איבערשוועמט דיא גרובען - דען

איה-

ר ש י

(יא) עושו. כמו חושו כך חזרו מנחם ויונתן תרגם תכנשו ואמר אני שהיא לשון עשת ברזל המכונס
 יחד מש"א בלע"ז ואין תי"ו בו יסוד: שמה הנחת ה' גבוריך. שם בקבילת עמק יהושפט ישבור
 גבורתכם כן תרגם יונתן ואינו יודע אם ל' ארמי הורדה או לשון חתת (והנו"ן) בו נוסף כמו
 (דניאל ב') הנעל לדניאל קדם מלכא שאין בו אות שורש אלא על: (יג) שלחו מגל וגומר.
 שלחו חרבות אותם ההולכים בשליחותי לחבל את אויבי ה': כי בשל קציר. כלומר כי הגיע עתם
 ודמה הדבר לקציר שקוברים אותו במגלות כשגמר ביסולו: באו רדו כי מלאה גת. מן הענבים
 באו ודרכו אותם כלומר נתמלא סאת עונם. רדו ל' כניעות ורדוי כמו ורדו בדגת הים (בראשית
 א'): השיקו היקבים. קול קילוח היקבים היורד תוך הכור שלפני הגיחות נשמע:

בעמק

ב א ו ר

(יא) עושו, כתב רש"י ז"ל, כמו חושו, כך חזרו מנחם, וי"ת יתכנשו. ואומר אני שהיא לשון
 ברזל עשת המכונס יחד מש"א בלע"ז (והוא חוטססע) עב"ל. ולדעת הרד"ק והראב"ע הוא מגזרת
 עיש (איוב ל"ח ל"ב) שהם ז' נוכנים שלא יתכדו, והענין אחד שהוא גם כן מלשון התחברות.
 שמה הנחה, לדעת יפת ויונתן ענינו שבירה, והטעם שמה ישבר ה' גבורים, וא"כ שרשו חתת,
 והנו"ן יתירה כמו הנעל לדניאל (דניאל ב' ב"ז). ולדעת הרד"ק והראב"ע טעמו הורד ושעורו,
 הנביא ידבר לשם. הורד גבוריך המה מלאכיו גבורי כח, ואם כן שרשו נחת כמו על עפר נחת
 (איוב י"ז י"ו). ולדעתי שרשו כדעת הרד"ק וענינו כדעת יפת ות"י, והנביא ידבר אל האויב
 בחוק התפעלויות לבנו, שמה במקום הקבוצן יוריד ה' גבוריך עדי עפר, והלווי מהפעיל במקום
 עמיד כמו שים קנך (עובדיה ד') במקום תשים: (יב) יעורו ויעלו וגו', יסוד הנביא לדבר בשם
 ה', יעורו ויעלו כלם כאות נשש, כי שם אשכ על כסא המשפט: (יג) שלחו מגל, הסיב
 הדבור מול ישראל, עתה הנינו מגל הקציר, כי בשל קציר, ד"מ כמו תבואה שנשלה כל ליבה
 והגיע זמנה להקצר, כן הגוים האלה, הגיע תור הסורענות. באו רדו, אל תוך העמק, כי
 מלאה גת, כמו גת מלאה ענבי מוכנת לדרוך, כן ישראל ידרכום בכף רגליהם. השיקו היקבים,
 מלשון הכפה, היקבים מלאים יין כל כך עד שיטוף על פניהם, כך יטוף דמן כדומן על פני
 השדה. כי רבה רעחם, גם סאתם מלאה.

המונים

רעתם: (יד) המנים המנים בעמק
 החרוץ כי קרוב יום יהוה בעמק
 החרוץ: (טו) שמש וירח קדרו
 וככבים אספו נגהם: (טז) ויהוה
 מציון ישאג ומירושלם יתן קולו
 ורעשו שמים וארץ ויהוה מחסה
 לעמו ומעוז לבני ישראל:
 (יז) וידעתם כי אני יהוה אלהיכם
 שכן בציון הירקדשי והיתה
 ירושלם קדש וזרים לא יעברו
 בה עוד: (יח) והיה ביום ההוא
 יטפו ההרים עסים והגבעות
 תלכנה חלב וכל אפיקי יהודה

איהרער באַוהויט מאַאם איזט
 איבערפּאָלל. (יד) האַ, וועלך
 גערייש! וועלכער טומולט
 אים טהאַלע חרוץ! — יא
 דער טאַג דעם עוויגען נאַהעט
 הערבייא אים טהאַלע חרוץ.
 (טו) זאָננע אונד מאָנד פּערדונג-
 קעלן זיך, אונד איהר ליכט
 פּעהריללען דיא געשטירנע.
 (טז) דעם עוויגען דאָננערשטימ-
 מע ערטאָנט פּאָן ציון אויס, פּאָן
 ירושלים לעסט ער מעכטיגע
 שטיממע ערשאַללען, דאַם
 היממעל אונד ערדע ערבע-
 בען. — ער, דער עוויגע, דער
 זינעם פּאָלקע שוטץ, פּעסטע
 בורג דען קינדערן ישראל
 איזט. — (יז) „אַלסדאַן ווער-
 „דעט איהר ערקעננען, דאַם
 „איך, דער עוויגע, אייער
 „גאָטט, אויף ציון, מיינעם
 „הייליגען בערגע טהראָנע,

קאן כרכיב ילכו

„דאַם ירושלים מין הייליגטהום איזט. ניכט מעהר ווירד עס איין באַרבאַר וואַ-
 „גען, דאַהין צו ציעהען. “ (יח) צור זעלביגען צייט ווירד איינע זיסע פּלייסגקייט פּאָן
 דען בערגען שטראָמען, דיא היגעל ווערדען פּאָן טילך איבערפּלועסען, אַללע אורקוועל-
 לען

ר ש י

(יד) בעמק חרוץ. שש חרוץ שהמשפט אמת כן תרגם יונתן מישר פילוג דינא: (טו) אספו נגהם.
 הכניסו אורס: (טו) מציון ישאג. ממה שעשו לציון: ורעשו שמים וארץ. יסרע משרים של
 מעלה: מחסה. לשון כיסוי ובלע"ז אנריאי"ל: (יח) אפיקי. מקום מולא מים: והסקה את
 נחל

ב א ו ר

(יד) המונים המונים, הנפל להפלגה. יעלה בדמיון הנביא כאלו כבר קנצו המון עמים ובא העת
 הנורא כי יחרץ ה' משפטו עליהם כי בלה וכחלה: (טו) שמש וגו', פירשתי למעלה (ועיין מ"ח ב' פ'
 כ"ט): (טז) וה' מציון ישאג, ד"מ כאלו מציון שש ישכון ה'. יתן קולו, עד שממנו ירעשו שמים וארץ
 אך לעמו הוא מחסה ומעוז מחסה אנרי"איל בלע"ז (רש"י) ל"ל (אכריער, טוטן בל"א): (יז) וידעתם,
 אז כאשר תראו כי בתוך השאון והתמהון סבותי ידי עליכם, תדעו כי אני אל שדי משגיח בפרטים. והיתה
 ירושלם קדש וגו', כקדש האסור לזרים (רד"ק): (יח) והיה ביום ההוא, אחרי כלות המורדים
 תרנה השפי ותגדל הטובה כל כך עד שכל אחד ישיג לרכיו נקל מבלי עמל ויגיעה רבה, ולכן
 ידמה הענין הזה כאלו ההרים העזים יעשו עסים, והגבעות בעלמן תזלנה חלב, וכל זה הוא
 ע"ד הפלגה, וכ"כ אמרו חז"ל: עתידה ח"י להביא גלוסקאות וכו': וכל אפיקי יהודה וגומר,
 על שהמים יחארו לזמנים בארכות המזרח, לקח הנביא המשל הזה לרמוז על הכלמה יתירה
 שתהיה

י ו א ל ד

יִלְכוּ מֵיָם וּמֵעֵין מִבֵּית יְהוָה יֵצֵאוּ
וְהִשְׁקָה אֶת-נַחַל הַשְּׁטִיִּים:
(יט) מִצָּרִים לְשִׁמְמָה תִּהְיֶה וְאֲדוֹם
לְמִדְבָּר שִׁמְמָה תִּהְיֶה מִתַּמָּס בְּנֵי
יְהוּדָה אֲשֶׁר-שָׁפְכוּ דַם-נַקִּיָּת
בְּאֲרָצָם: (כ) וַיְהוּדָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב
וַיְרוּשָׁלַם לְדוֹר וָדוֹר: (כא) וַנִּקְיִיתִי
דָּמִם לְאֶ-נַקִּיִּתִי וַיְהוּדָה שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן:

תרגום אשכנזי סד

לען יהודה'ם ווערדען וואס=
סער געבען; אויך ווירד אויס
דעם טעמפעל דעם עוויגען איין
קוועלל הערפארשטראמען,
דער דען גרונד שטים בעוועס=
סערן ווירד. (יט) מצרים ווירד
אינע אדע זיין, אדום אינע
אדע וויסטענייא, דעם פֿרע=
פעלס וועגען, דען זיא אן דען
זעהנען יהודה'ם פֿעראיבט אין
דעססען לאנדע זיא אונשולדי=
געם בלוט פֿערגאסען. (כ) יהודה
אבער ווירד נון אויף איממער
בעוואהנט זיין, ירושלים אויף

עוויגע צייטען. (כא) „אויך ראָכע נון דאָ נאָך אונגעראַכענע בלוט! איך, דער עוויגע, דער
„אין ציין טהראַנט.“

ר ש י

נחל השטים. כמשמעו וישקו את מישר שטים ומדרשו יספר על עון פעור (עיין זכריה י"ד):
(יט) מכרים וגו' ואדום, סמכן זה לזה לפורענות. אתה מוכא שאילולי מכרים לא היתה אדו'
שנאמר (מלכים א' י"ח) כי שזה חדשים ישב יואב עד הכרית כל זכר באדום וכתיב (שם) ויברח
הדר הוא וחגשים אדומיים וימלא הדד חן בעיני פרעה וגו' והדד שמע כי שכב דוד עם אבותיו
וגו' ובאחרונה ויהי לשטן לשלמה אמר הקב"ה אני אכלה זו וזו: מתמס בני יהודה. בשביל
חמס שעשו עבו"ם לבני יהודה אשר שפכו את דמם: (כא) ונקייתי דמם לא נקייתי. ואף אם
אנקה אותם משאר עבירות שבידם ומרעות שעשו לי דמם של בני יהודה לא אנקם מהם אימתי
תהיה זאת בזמן שהקב"ה שוכן בצייון:

ב א ו ר

שתהיה: נחל השטים, י"ת מישר שיטין, ור' סעדיה פירש נחל שיטים, הירדן הקרוב לשיטין.
אמנם לדעת היראנימו"ם הוא מישר סמוך לים המלח מעבר לירדן. והפלא הקורא האהוב!
איך הנביא יגביה עוף באברת רוח נבואתו מבית ה' בירושלים עד מהלאה לירדן, לרמוז על
הפלגת ההלכה שתהיה בכל גבולות הארץ מסביב? ולדעת האברנאל הוא משל על הנבואה
האמתית, וכעין זה נבאו יחזקאל (מ"ז א' י"ג) וזכריה (י"ד ח'): (יט) מצרים לשממה, זכר
פרטי האומות בשם העמים כלם. בארצם, הכנוי או לנ"י או למכרים ואדום (הרד"ק):
(כ) ויהודה, וי"ו המורה על ההיפוך: (כא) ונקייתי דמם, יסיים הנביא בדברי ה' המדבר
בעלמו לאמר עתה אקח נקמתי מהדם השפוך אשר עד עתה לא נקייתי:

TO THE HONORABLE SENATE OF THE UNITED STATES

IN SENATE, FEBRUARY 18, 1870.

REPORT OF THE

COMMISSIONERS OF THE GENERAL LAND OFFICE

IN RESPONSE TO A RESOLUTION PASSED BY THE SENATE

ON FEBRUARY 11, 1869.

WASHINGTON: GOVERNMENT PRINTING OFFICE, 1870.

THE NATIONAL ARCHIVES COLLEGE PARK, MARYLAND

1870

1870

1870

1870

1870

1870

1870

1870

1870